

KARL POLANYI • Büyük Dönüşüm

Alan Yayıncılık, 1986 (1 baskı)

© 2000 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2000-2021, İstanbul (16 baskı)

The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time
© 1944 Karl Polanyi

İletişim Yayınları 667 • Politika Dizisi 35
ISBN-13: 978-975-05-3850-6
© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2025, İstanbul

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Asude Ekinci

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41
Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6
Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KARL POLANYI

Büyük Dönüşüm

Çağımızın Siyasal
ve Ekonomik Kökenleri

The Great Transformation

The Political and Economic Origins of Our Time

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN

Ayşe Buğra

KARL POLANYI 1886 yılında Macaristan'da doğdu. 1920'lerde Viyana'ya yerleşti ve burada gazeteci olarak çalışmaya başladı. Karısıyla beraber Macar edebiyatından derledikleri parçalardan oluşan *Saban ve Kalem* (The Plough and the Pen) 1963'te yayımlandı. 1922'den itibaren ekonomik liberalizme ve anti-komünizme karşı yazılar yayımlamaya başladı. 1930'larda Sovyet sosyalizmine karşı takınılan uzlaşmaz tavırlara karşı çıktı. 1930'larda faşizmin yükselişi sırasında ailesiyle İngiltere'ye yerleşti. Oxford ve Londra üniversitelerince düzenlenen işçi eğitim programlarında görev aldı. 1946'dan itibaren Columbia Üniversitesi'nde iktisat tarihi dersleri verdi. 1953'te, 66 yaşındayken emekliye ayrılıp Kanada'ya yerleşti. Bu dönemde kapitalizm öncesi toplumlar ve ilk çağ ekonomileri üzerine çalışmalarını sürdürdü. 1957'de *Eski İmparatorluklarda Ticaret ve Piyasa* (Trade and Market in the Early Empires) adlı derlemesi yayımlandı. Ölümünden sonra yayımlanan çalışmaları arasında *Dahomey ve Köle Ticareti* (Dahomey and the Slave Trade), G. Dalton tarafından *İlkel, Arkaik ve Modern Ekonomiler* (Primitive, Archaic and Modern Economies) adıyla derlenen makaleleri ve H. Pearson tarafından yayına hazırlanan *İnsanın Geçimi* (The Livelihood of Man) bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

2025 BASKISINA ÖNSÖZ · AYŞE BUĞRA	7
ÖNSÖZ · AYŞE BUĞRA	13
BİRİNCİ KISIM	
ULUSLARARASI SİSTEM	37
1 Yüz Yıllık Barış	39
2 Tutucu Yirmiler, Devrimci Otuzlar	59
İKİNCİ KISIM	
PIYASA EKONOMİSİNİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ	73
/ <i>İblis Fabrika</i>	75
3 “Yaşam Alanı İlerlemeye Karşı”	77
4 Toplamlar ve Ekonomik Sistemler	89
5 Piyasa Kalıbının Evrimi	105
6 Kendi Kurallarına Göre İşleyen Piyasa ve Hayali Metalar: Emek, Toprak, Para	119
7 Speenhamland, 1795	129
8 Evveliyat ve Sonuçlar	141
9 Sefalet ve Ütopya	161
10 Politik İktisat ve Toplumun Keşfi	171

// Toplumun Kendini Koruyuşu	193
11 İnsan, Doğa ve Üretim Düzeni.....	195
12 Liberal İtikadın Doğuşu.....	201
13 Liberal İtikadın Doğuşu (Devam): Sınıfsal Çıkar, Sosyal Değişim.....	221
14 Piyasa ve İnsan.....	237
15 Piyasa ve Doğa.....	255
16 Piyasa ve Üretim Düzeni.....	271
17 Kendi Kurallarına Göre İşleyişin Yıpranması.....	281
18 Yıkıcı Zorlamalar.....	291

ÜÇÜNCÜ KISIM

DÖNÜŞÜM YOL ALIRKEN	305
19 Genel Oy Hakkına Dayanan Hükümet ve Piyasa Ekonomisi.....	307
20 Tarih Sosyal Değişimin Koşumunda.....	323
21 Karmaşık Bir Toplumda Özgürlük.....	337

KAYNAKLARA İLİŞKİN NOTLAR	351
1. POLİTİKA, TARİH YASASI, İLKE VE SİSTEM OLARAK GÜÇ DENGESİ.....	351
2. YÜZ YILLIK BARIŞ.....	356
3. ALTIN İBRİŞİMİN KOPUŞU.....	357
4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA SARKACIN SALINIMLARI.....	358
5. MALİYE VE BARIŞ.....	360
6. "TOPLUMLAR VE EKONOMİK SİSTEMLER" İÇİN SEÇİLMİŞ REFERANSLAR.....	361
7. "PİYASA MODELİNİN EVRİMİ" İÇİN SEÇİLMİŞ REFERANSLAR.....	365
8. SPEENHAMLAND LİTERATÜRÜ.....	370
9. SPEENHAMLAND VE VİYANA.....	376
10. NEDEN WHITBREAD YASASI DEĞİL?.....	378
11. DİSRAELİ'NİN "İKİ ULUS"U VE BEYAZ OLMAYAN IRKLAR SORUNU.....	379
12. YOKSULLAR YASASI VE EMEK DÜZENİ.....	383

EKLER	393
FRANSIZCA BASKIYA ÖNSÖZ · LOUIS DUMONT.....	395
KÖHNEMİŞ PİYASA MANTIĞIMIZ · KARL POLANYI.....	415

2025 BASKISINA ÖNSÖZ

AYŞE BUĞRA

Büyük Dönüşüm, on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmini belirleyen serbest piyasa düzeninin etkisine maruz kalmış, büyük ekonomik ve siyasi krizlerle karşılaşmış, faşist ve Stalinist baskı rejimlerini görmüş bir dünyada, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulmakta olan yeni dünya düzeni ortamında yazılmıştı. Kitabın alt başlığı olan “çağımızın ekonomik ve sosyal kökenleri”nde ifade edildiği gibi, Polanyi bu büyük dönüşüm ortamının arka planıyla ilgili bir tarih anlatısı geliştiriyordu.

Bu anlatı, toplum-ekonomi-siyaset ilişkilerine dair çok güçlü bir kuramsal çerçevenin içinde yer alıyordu. Bu kuramsal çerçeve, *Büyük Dönüşüm* yayınlandığı tarihten itibaren akademik çevrelerde ilgi gördü, iktisat tarihinden antropolojiye, politik iktisattan siyaset felsefesine kadar geniş bir disiplinlerarası yelpazede tartışıldı. Ama kitabın dünya çapında bir üne kavuşması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan dünya düzeninin yerini yirminci yüzyıl sonu neoliberal küreselleşme dinamikleri içinde biçimlenen yeni bir düzene bıraktığı dönemde oldu. Bu dönemde kitap pek çok dile çevrildi, dünyanın çeşitli ülkelerinde geniş bir okur kitlesiyle buluştu.

Bu da şaşırtıcı değildi çünkü kapitalizm yeni bir evreye girmişti ve bu yeni evrenin *Büyük Dönüşüm*'ün ilk cümlesinde çıktığı

ilan edilen on dokuzuncu yüzyıl uygarlığına epeyce benzeyen özellikleri vardı. Polanyi, on dokuzuncu yüzyıl uygarlığının temelini dört kurumun oluşturduğunu yazmıştı: Büyük devletlerin arasındaki savaşları önleyen güç dengesi sistemi, dünya sisteminin eşi görülmemiş bir biçimde örgütlenmesini sağlayan altın standardı sistemi, kendi kurallarına göre işleyen piyasa ve liberal devlet.

Analizin merkezinde, Polanyi'nin "düpedüz bir ütopya" dediği piyasa ekonomisi vardı. Siyasetten ayrıışmış, kendi kurallarına göre işleyen bir ekonomik düzen, doğanın, emeğin ve, altın standardının kabulüyle birlikte, paranın metalaştığı bir sistem oluşturuyor, piyasa güdümünde ilerlerken büyük bir maddi zenginlik yaratıyordu. Ama aynı zamanda, bu ilerlemenin doğa, insan ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine direnen bir "karşı hareket" ortaya çıkıyordu. Toplamlar kendilerini piyasanın genişlemesine karşı savunuyor ve bunu birbirinden farklı, bazıları kesinlikle demokratik nitelikte olmayan, siyasi mecralarda yapıyorlar, bu esnada da liberal devlet düzeninin korunması giderek zorlaşıyordu. Polanyi, Avrupa'da faşizmin yükselişini bu ortam bağlamında tartışmıştı.

Büyük Dönüşüm'de bulduğumuz bu tarih analizi, neoliberal küreselleşme döneminde yaşanan toplumsal dönüşümlere eleştirel bir gözle yaklaşanlar için önemli bir kaynak oluşturdu. Büyüme ve maddi refah artışıyla birlikte yer alan eşitsizlik ve yoksulluk dinamiklerine, sosyoekonomik ilişkiler radikal bir biçimde değişirken bütün dünyada çalışan nüfusun kendini içinde bulunduğu belirsizlik ve güvencesizlik ortamına dikkat çekenlerin çoğu, Polanyi'den esinlenen çalışmalar yaptılar.

Neoliberal dünya sistemi içinde yaşanan insani ve toplumsal sorunları ele alan bu çalışmalar, sistemin sürdürülemezliğine işaret ediyorlardı. Ama sistemin kurumsallaşmasında rol oynayan, dünya ekonomisini ve siyaseti düzenlemekte etkili olan uluslararası kuruluşların ve hükümetlerin yaklaşımları gayet iyimserdi. Soğuk Savaş bitmişti, serbest piyasa ekonomisi bütün dünyaya yayılırken büyümenin getirdiği refah artışının yoksulluğu yok edeceğine inanılıyordu. Totaliter rejimlerin ortadan kalktığına,

demokrasiyle yöneltilen ülkelerin sayısının arttığına işaret ediliyordu; küresel piyasanın birleştirdiği bir dünyada savaş tehlikesinin de ortadan kaybolacağına güvenilebileceği düşünülüyordu.

Bugün ise, bu iyimserlik ortadan kalkmış ve yerini gelecekle ilgili endişeler almış durumda. Artık ekonominin piyasa mantığı ve piyasanın gerekleri doğrultusunda biçimlendirildiği bir dünya düzeninin içinde olduğu kriz ve dünyanın geleceği tartışılıyor. Neoliberal küreselleşmenin kurumlarını oluşturup yürütülmesini üstlenen Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların da, bu tartışmanın dışında kalmadıkları görünüyor.

“Çoklu kriz” bugün karşımıza çok sık çıkan bir kavram. Bu kavram, birlikte yer alan ve birbirini etkileyen bir dizi gelişmenin yol açtığı bir kriz ortamını tanımlıyor. Burada, yapay zeka konusundaki tartışmalarda gördüğümüz türden teknolojik gelişmelerin istihdam üzerindeki etkilerinden, iklim değişikliği gibi doğal çevre sorunlarından, ülke içi ve ülkeler arası siyasi gerginlikler ve silahlı çatışmalardaki endişe verici artıştan, hem iklim değişikliği hem de silahlı çatışmalar sonucu yerinden edilen insanların oluşturduğu büyük göçmen ve mülteci kitlelerinden söz ediliyor. Aynı zamanda da, dünya ekonomisinde korumacı eğilimlerin arttığı, gümrük tarifeleri ve dış yatırım ile ilgili kısıtlayıcı düzenlemelerin devreye girmeye başladığı gözlemleniyor.

Küresel düzenin bu haliyle sürdürülemez olduğunun ortaya çıktığı günümüzde, uluslararası kuruluşların raporlarında, çoklu kriz dinamikleriyle başedebilmek için planlı bir siyasi müdahalenin ve uluslararası işbirliklerinin gerekli olduğu vurgulanıyor. Piyasaların dünyaya yayılmasıyla kendiliğinden gerçekleşecek refah artışı, barış ve demokrasi hayallerinin sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Gelecekle ilgili beklentilerin iyimser olması ise, pek kolay değil. *Büyük Dönüşüm*'de bulduğumuz 1930 krizi, faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı anlatısı, on dokuzuncu yüzyıl piyasa ekonomisinin oluşturduğu arka plandan yola çıkarak geliştirilmişti. Bizim bugün tanık olduğumuz siyasi gelişmeleri bu anlatıyı hatırlayarak düşünmek mümkün. Bugün tartışılan çoklu krizin bileşenlerinden biri de, demokrasiyi ve hukuk devletini tehdit

eden bazı siyasi akımların güçlenmeye başlaması. Bu akımlardan söz edilmeye başlandığı ilk yıllarda “popülizm” terimi kullanılıyordu. Ama artık bu terim, giderek totalitarizme evrilerek dünyaya yayılan siyasi oluşumları tanımlamakta hafif kalıyor. Bu eğilim giderek güçlenirken, uluslararası gerilimler de artmış, silahlanma ve savaş da artık uluslararası siyasetin önemli konuları haline gelmiş durumda.

Piyasa hakimiyetindeki küresel kapitalizmin artık eskisi gibi sürdürülemeyeceğinin anlaşıldığı, dünyayı tehdit eden kriz ortamından çıkmak için planlı müdahaleden ve uluslararası koordinasyondan söz edildiği bir ortamda, şu sorudan kaçamıyoruz: Dünya siyaseti bu durumdayken, ortaya nasıl bir yeni dünya düzeni çıkabilir? Bu soruya iyimser bir cevap vermekte zorlanıyoruz. Ama doğayı ve toplum yaşamını tahrip eden bir küreselleşme deneyiminden sonra, insan gibi yaşanabilir bir dünya üzerine düşünmek zorundayız.

Bugün çevre tahribatını durdurabilecek politikalar üzerine düşünmek durumundayız. Bir yandan kitlesel işsizlik yaratırken bir yandan da çalışmayı anlamsızlaştıran bir teknolojik gelişme yerine, bu gelişmeyi bugün karşılanamayan insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere anlamlı ve düzgün işler yaratacak şekilde yönlendiren politika arayışları içinde olmak durumundayız. Bu politikaların oluşması ve uygulanması için gerekli olan planlamanın ve devlet müdahalesinin kurumsal çerçevesi geliştirilirken, devlet-toplum ilişkilerinin niteliğini bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi amacı bağlamında değerlendirmek durumundayız.

Bütün bu düşünülmesi gerekenlerin ışığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeni bir dünya düzeni kurulurken yayınlanan *Büyük Dönüşüm*’ü bugün okumak başka bir anlam kazanıyor. Polanyi’nin piyasa ekonomisinin insan toplumuyla bağdaşmayan, dolayısıyla sürdürülemez olan niteliği üzerine anlattıkları, sadece neoliberal küreselleşme döneminde yaşadıklarımızı anlamak için değil, onların ötesinde, doğayla, ülkelerin içinde ve uluslararası düzeyde başka bir birlikte yaşama biçimi tasavvur etmek için de anlamlı.

Polanyi, siyasi müdahalenin ve planlamanın insan özgürlüğü için bir tehlike olduğu fikrini reddederken, daha adaletli ve daha özgür bir dünya yaratılabileceğini savunuyordu. Kitabın son bölümünde şöyle yazmıştı: “Piyasa ekonomisi içinde ne barış ne özgürlük kurumsallaşabilirdi. Çünkü onun amacı kâr ve refah yaratmaktı, barış ve özgürlük değil. Bunlara sahip olmak istiyorsak, gelecekte bunun için bilinçli çaba göstermemiz gerekecek.”

Polanyi, bu çabanın başarılı olmasının her şeyden önce “toplumun gerçekliği”ni kabul etmekten geçtiğini düşünüyordu. Modern toplumların karşı karşıya oldukları insani sorunların, toplum düzeninin bütününe düşünmeden ve ekonomiye özerk bir alan olarak değil, bu düzenin içine yerleşmiş, onun “içine gömülü” ayrılmaz bir parçası olarak olarak yaklaşımadan çözülemeyeceğini vurguluyordu. Toplumun gerçekliği ifadesinin, *Büyük Dönüşüm*’de olduğu gibi, Burçak Gürsoy’un çevirisiyle kitabın bu baskısının sonuna eklenen “Köhnemiş Piyasa Mantığımız” makalesinde de önemli bir yeri var. 1947’de yayınlanmış olan bu makale, modern sanayi toplumlarında teknolojik gelişmelerin getirdiği makine çağına uyum sağlama sorununu tartışırken, dijital teknolojilerdeki gelişmeye nasıl ayak uydurulacağını tartışan günümüz toplumlarına da gayet önemli bir mesaj veriyor. Polanyi, *Büyük Dönüşüm*’de olduğu gibi burada da, karmaşık bir modern toplumun merkezinde organize bir güç olmadan varolamayacağını vurguluyor. Liberallerin devlet müdahalesini dışlayan bir ekonomik düzen ideali gibi, devletin sönmüneceği bir komünist toplum fikrinin de, özgürlük amacının gerçekleşmesi için gerekli toplumsal kurumların oluşturulmasına hizmet etmeyeceğini yazıyor. Bu makalede de, özgürlüğün siyasetin dışında değil, onun korunması ve gerçekleşmesine yönelik siyasi çabalarla elde edilebileceğini ifade ediyor.

Özgürlüğü tehdit eden totaliter akımlarla mücadele etmenin büyük önem kazandığı günümüzde, Polanyi’nin uyarılarını hatırlamakta fayda var zannediyorum.